

Сорокін Андрій
аспірант 2 року навчання
кафедри міжнародних відносин і суспільних наук
гуманітарно-педагогічного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України

**Легенда про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого у Межигір'ї в діяльності
президії Київської міської Ради народних депутатів I (XXI) скликання**

На межі 1980–1990-х рр. в умовах змін у суспільному сприйнятті історії України [8, с. 206–224; 18, с. 11–14] серед української громадськості набула популярності легенда про наявність бібліотеки Ярослава Мудрого на території Межигір'я [9, с. 20; 15, с. 294–295]. Поглиблення вивчення її впливу на діяльність різноманітних мнемонічних акторів [8, с. 101] дозволить деталізувати і уточнити поточні уявлення про роль образів бібліотек в історичній політиці [8, с. 24–25, 27].

Варто зазначити, що вказана проблематика знайшла відображення у працях таких дослідників історії Межигір'я, як О. Кузьмук [9, с. 20; 10, с. 9–10] та В. Радзівський [15, с. 294–295], натомість Н. Герасименко обмежилася лише констатацією факту про відсутність свідчень стосовно існування Межигірського монастиря в давньоруські часи [1, с. 18–19]. Серед згаданих науковців лише В. Радзівський розгорнуто описав взаємодію межигірської археологічної експедиції з представниками республіканських органів влади і керівництвом Української Православної Церкви напр. 1980-х рр., висунувши тезу про відсутність сприяння науковцям у розкопках будівлі бібліотеки [15, с. 294–295]. Слід зауважити, що жоден з дослідників не вивчав вплив легенди про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого в Межигір'ї на діяльність структурних підрозділів органів місцевого самоврядування як мнемонічних акторів [8, с. 152–153], що, серед іншого, стосувалося президії Київської міської Ради народних депутатів I (XXI) скликання як колективного автора рішення від 14 травня 1991 р. про відновлення Михайлівського Золотоверхого собору» [2, с. 81] та ініціатора відновлення історичної основи герба м. Києва [20].

Мета доповіді – дослідити вплив легенди про наявність бібліотеки Ярослава Мудрого у Межигір'ї на діяльність означеного органу.

Вперше питання про долю бібліотеки Ярослава Мудрого фіксується у протоколі засідання президії Київміськради I (XXI) скликання, датованому 22 січня 1991 р. [3, арк. 16–20]. Про нього йдеться у фрагменті, що висвітлює формування порядку денного засідання: «Член президії т. Жовтянський В. А. звернувся до депутатів проголосувати за два проект[а]

рішень «Про створення комісії для підготовки питання на VI сесію Київміськради» та «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 17], після чого другий пункт було схвалено: «Члени президії проголосували також за рішення «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 18]. Втім, достовірність датування змісту вказаного фрагмента є сумнівною, оскільки в протоколі зазначено, що питання, запропоновані В. Жовтянським, «[...] були прийняті в робочому порядку на минулому засіданні президії Київради 12 лютого 1991 року» [3, арк. 17].

Достовірнішим є протокол засідання президії Київміськради I (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. [3, арк. 21–26], що засвідчується наявністю ухвалених на ньому документів щодо названого питання [3, арк. 61–64] та текстом репортажу про засідання президії у номері газети «Вечірній Київ» від 25 лютого 1991 р.: «[...] На перший погляд, досить несподівано, але водночас закономірно прозвучало на президії питання про стан пошуків легендарної книгозбірні Ярослава Мудрого – бібліотеки колишнього Межигірського монастиря. Закономірно тому, що розпочаті тут свого часу під впливом громадської думки наукові дослідження нині практично припинено. Саме ця обставина й стурбувала депутатів Київради» [17], а також інформацією про те ж засідання в номері газети Київміськради [19, с. 111] «Хрещатик» від 20 лютого 1991 р. під рубрикою «Будні президії міськради» зі згадкою розгляду питання про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря [13]. Прикметною особливістю названого протоколу є згадка про присутність на засіданні запрошеного фахівця: «На засідання президії запрошений керівник експедиції Інституту археології АН УРСР Харламов В. О.» [3, арк. 22]. Порядок денний вказаного засідання містить 8 питань, серед яких 6-им було питання «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 22]. Серед осіб, що виступали з приводу формування означеного порядку денного, було названо і вже згаданого В. Жовтянського [3, арк. 22], що, ймовірно, свідчить про належність інформації стосовно його виступу нібито на засіданні 22 січня 1991 р. [3, арк. 17] саме до подій на засіданні 15 лютого 1991 р. [3, арк. 22]. Питання «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря», попри змінність черговості розгляду питань порядку денного [3, арк. 22], розглядалося якраз 6-им після другої в процесі засідання перерви [3, арк. 23–25]. Стосовно нього основну доповідь зробив В. Жовтянський [3, арк. 25], натомість після нього зі співповіддю виступив запрошений керівник межигірської археологічної експедиції [15, с. 294] В. Харламов [3, арк. 25], за результатами чого доповідач та співповідач отримали запитання від 4-х депутатів та членів президії [3, арк. 21]: В. Нестеренка, Ю. Кугаткіна, В. Конфедератенка та О. Мосіюка [3, арк. 25]. Після отримання відповідей члени президії Київміськради I (XXI) скликання ухвалили рішення з означеного питання: «Рішення прийняти в робочому порядку, врахувавши зауваження і пропозиції, висловлені депутатами»

[3, арк. 25]. Варто зазначити, що відсутність у протоколі відомостей про зміст доповіді, співдоповіді та запитань до їхніх авторів [3, арк. 25] не дозволяє детально реконструювати перебіг обговорення і відтворити уявлення присутніх про історію Межигірського монастиря.

За результатами обговорення було ухвалено рішення президії Київміськради I (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» за підписом синьою ручкою тогочасного [11, с. 30] голови Київміськради Г. Малишевського [4, арк. 61]. Його преамбула свідчить про соціокультурну важливість в уявленні членів означеного органу можливості віднайдення залишків книгосховища: «Враховуючи, що знахідка старовинної бібліотеки Межигірського монастиря могла б мати виключне значення для вітчизняної і світової науки і культури [...]» [4, арк. 61]. Перший пункт рішення передбачав надіслати звернення до депутатів Верховної Ради Української РСР стосовно поновлення діяльності археологічної експедиції на території Межигір'я та перегляду його правового статусу: «Звернутись до Верховної Ради УРСР з пропозиціями про створення належних умов для роботи експедиції Інституту археології АН УРСР на території колишнього Межигірського монастиря та перегляду нинішнього статусу цієї території /текст звернення додається/» [4, арк. 61]. Другий пункт містив прохання до ЗМІ про оприлюднення тексту пропозицій: «Просити засоби масової інформації опублікувати текст Звернення» [4, арк. 61]. Третій пункт в контексті важливості приміської зони як своєрідного зовнішнього компонента територіальної організації столичного самоврядування [12, с. 84] містив рекомендацію київському міському управлінню культури надати допомогу в організації діяльності археологічної експедиції та забезпеченні можливого експонування знахідок: «Рекомендувати управлінню культури /т. Безверхий М. Д./ створити належні умови для творчої роботи експедиції, зокрема забезпечити терміновий ремонт і обладнання приміщень, виділених експедиції, а також надати можливість для експрес-експозиції її знахідок в музейному об'єднанні «Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник» – до 15.04.[19]91 р.» [4, арк. 61]. Четвертий і одночасно останній пункт уповноважував 2 комісії Київміськради I (XXI) скликання стежити за реалізацією рішення: «Контроль за виконанням цього рішення покласти на комісії з науково-технологічного прогресу та інформатики і з культури та охорони історичного середовища /тт. Жовтянський В. А., Український І. І./» [4, арк. 61]. На зворотному боці рішення було надруковано список його розсилки, причому серед адресатів було названо Верховну Раду Української РСР, В. Б. Ялового, управління культури, комісії Київміськради і комісію з науково-технологічного прогресу та інформатики із кількістю 10 примірників [4, арк. 61зв.]. Праворуч від вказаного переліку синьою ручкою було поставлено підпис В. Жовтянського із зазначенням його прізвища [4, арк. 61зв.].

Одразу за рішенням у відповідній справі розташовано макет листа Київміськради до редакцій друкованих ЗМІ із заголовком «В редакцію газети» та за підписом синьою ручкою того ж Г. Малишевського [4, арк. 62]. Надсилання конкретизованих форм названого зразка мало забезпечити виконання п. 2 ухваленого рішення стосовно публікації прийнятого поряд з останнім звернення [4, арк. 61]. Його текст із посиланням на ухвалене рішення містить прохання оприлюднити означене звернення: «Згідно ухвали Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 р. прошу опублікувати Звернення до Верховної Ради УРСР /додається/» [4, арк. 62].

Вказане звернення розташовано одразу за макетом листа до редакцій [4, арк. 63–64]. Про його співвідношення із рішенням «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [4, арк. 61] повідомляє текст у правій верхній частині: «Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63]. Воно має заголовок «ЗВЕРНЕННЯ до Верховної Ради УРСР» [4, арк. 63], за яким складно одразу визначити адресанта. Основний же текст звернення поділяється на розширену преамбулу [4, арк. 63], що становить приблизно 5/8 його обсягу [4, арк. 63–64], та 4 пункти [4, арк. 63–64]. Преамбула звернення поділяється на 4 абзаци [4, арк. 63], з яких перші 3 висвітлюють історію функціонування археологічної комісії у Межигір'ї [4, арк. 63], а 4-й покликаний обґрунтувати значимість її потенційних відкриттів для колективного автора звернення [4, арк. 63]. Перший абзац розповідає про передумови роботи відповідної експедиції: «У відповідності з вимогами громадськості рік тому була створена урядова комісія для вивчення версії про перебування так званої бібліотеки Ярослава Мудрого в залишках споруд старовинного Межигірського монастиря на території дачі колишніх перших секретарів ЦК КПУ. Завдяки діяльності комісії була надана можливість експедиції Інституту археології АН УРСР для проведення попередніх досліджень на цій території» [4, арк. 63]. Другий абзац на поглиблення першого повідомляє про перешкоди в діяльності експедиції у зв'язку зі статусом Межигір'я та доводить необхідність їх подолання: «У зв'язку з закритим характером дачі експедиція мала обмежені можливості у виборі об'єктів досліджень. Проте характер знайдених залишків колишньої забудови монастиря підкріплює існуючі дані щодо можливості знаходження тут старовинної бібліотеки» [4, арк. 63]. Третій абзац конкретизує можливі причини згорання активної діяльності утвореної урядової комісії та його потенційно негативний вплив на діяльність межигірської археологічної експедиції: «Однак у зв'язку зі змінами у складі уряду, зокрема відставкою голови комісії М. А. Орлик з посади заступника голови Ради Міністрів УРСР, діяльність вказаної комісії фактично припинилась, що ставить під загрозу можливість проведення навіть обмежених досліджень у новому археологічному сезоні» [4, арк. 63]. Четвертий абзац обґрунтовує роль президії

Київміськради як меморіального актора [8, с. 152], пояснює важливість пошуку залишків бібліотеки Ярослава Мудрого та слугує кінцем преамбули: «Являючись представницьким органом населення столиці республіки, як правонаступника бібліотеки Ярослава Мудрого – інтелектуального скарбу величезної історичної ваги не тільки національного, а й світового рівня, президія Київської міської Ради народних депутатів просить Верховну Раду УРСР терміново вжити слідуючі заходи: [...]» [4, арк. 63].

Специфіка означених заходів розкривається у 4-х пунктах звернення. Перший з них містить пропозицію про утворення Верховною Радою комісії для покращення умов діяльності археологічної експедиції та розв'язання супутніх питань з представництвом у названій комісії членів вищих органів влади, депутатів головних місцевих Рад м. Києва та Київської області, республіканських спецслужб, наукових установ та православного духовенства: «Створити при Верховній Раді комісію, в яку ввійшли б представники парламенту та уряду, АН і КДБ УРСР, Київської міської та обласної Рад народних депутатів, конфесій православної церкви для забезпечення належних умов роботи експедиції і координації вирішення всього комплексу виникаючих проблем» [4, арк. 63]. Другий пункт на продовження першого містить заклик до парламентарів змінити правове і фактичне становище Межигір'я: «Переглянути статус вказаної території, зокрема, до того часу, поки існує вірогідність, що вона є могильником бібліотеки, [що] викликає сумнів [у] доцільності її використання як резиденції для зарубіжних делегацій» [4, арк. 63]. У третьому пункті депутатам Верховної Ради Української РСР пропонувалося сприяти інформуванню потенційних представників утворюваної комісії та експедиції про історію забудови і реставрації на території Межигір'я з 1930-х рр.: «Доручити КДБ УРСР ознайомити комісію та експедицію з матеріалами 30-х рр., 1987 р. та ін., що стосуються проведення будівництва та реконструкції на вказаній території» [4, арк. 64]. Четвертий пункт передбачав покладення парламентарями на уряд завдання продовження фінансового забезпечення діяльності межигірської археологічної експедиції: «Доручити Раді Міністрів УРСР терміново вирішити питання продовження фінансування археологічних досліджень» [4, арк. 64].

Прохання президії Київміськради I (XXI) скликання про публікацію проаналізованого звернення у періодичній пресі було реалізовано редакціями київських загальноміських газет [19, с. 110], зокрема газети Київміськради [19, с. 111] «Хрещатик» та станом на 1991 р. незалежної газети [19, с. 111] «Вечірній Київ».

Відповідно до статусу «Хрещатика» в його номері від 27 лютого 1991 р. під рубрикою «Київрада ухвалила» було надруковано рішення президії Київміськради I (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [16], яке відтворювало основний текст рішення, але без герба Української РСР [4, арк. 61], назви

суб'єкта ухвалення рішення [4, арк. 61], списку розсилки [4, арк. 61зв.] та підписів [4, арк. 61–61зв.], а також із редакторською ремаркою в дужках у п. 2 опублікованого рішення «буде надруковано в наступному номері «Хрещатика» [16]. Вже в наступному номері газети Київміськради від 6 березня 1991 р. було оприлюднене звернення до Верховної Ради Української РСР [5], що відтворювало текст рішення без слів «Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63–64] і супроводжувалося редакторським коментарем між назвою та основним текстом рішення: «У минулому номері «Хрещатика» було опубліковано рішення президії Київської міської Ради народних депутатів № 85 від 15 лютого 1991 року «Про стан пошуку бібліотеки Межигірського монастиря». Вміщуємо Звернення президії Київради до Верховної Ради УРСР» [5].

Редакція ж газети «Вечірній Київ» відреагувала на пропозицію президії оперативніше, оскільки звернення президії під зміненим задля уточнення змісту заголовком «Звернення Київради до Верховної Ради УРСР» та доданою інформацією про очільника Київміськради: «Голова Київміськради Г. МАЛИШЕВСЬКИЙ» [7], було опубліковано в повному обсязі, окрім слів Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63–64] в номері від 25 лютого 1991 р. [7].

Окрім київських загальноміських газет [19, с. 110–111], до коментування і публікації означеного звернення долучилася й редакція газети «Андріївський узвіз», що видавалася за сприяння Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ» та Пресклубу «Форум» [14, с. 9], таким чином слугуючи прикладом участі друкованих видань науково-популярного спрямування у формуванні політики пам'яті на межі 1980-1990-х рр. [8, с. 181; 21, с. 52, 58, 62, 67]. В її номері за квітень 1991 р. журналіст В. Шаров у статті «Межигірська таємниця» так повідомляв про прийняте президією Київміськради рішення: «[...] Після того, як М. Орлик пішла у відставку з посади заступника Голови Ради Міністрів УРСР[,] про комісію щось не чути. Нещодавно стривожена такою бездіяльністю Київрада виступила зі зверненням про поновлення роботи урядової комісії» [22]. Цікаво, що вже на наступній сторінці того ж номера було вміщено й саме звернення із заголовком, тотожним такому в газеті «Вечірній Київ» [7]: «Звернення Київради до Верховної Ради УРСР» [6]. Текст публікації звернення у «Андріївському узвозі» [6] повторював аналогічний текст у «Вечірньому Києві» [7].

Надалі ж питання про пошуки залишків бібліотеки Ярослава Мудрого на теренах Межигір'я не поставало перед президією Київміськради I (XXI) скликання, про що свідчать протоколи її подальших засідань [4, арк. 27–90] та ухвалені на них документи [4, арк. 80–174].

Таким чином, президія Київміськради I (XXI) скликання в умовах зростання суспільної уваги до «межигірської легенди» в лютому 1991 р. підтримала ініціативу стосовно відновлення археологічних досліджень з метою підтвердження версії про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого на території Межигір'я, передбачивши оприлюднення ухвалених рішення та звернення у періодичній пресі, що й було реалізовано у київській міській пресі, проте під час подальшої діяльності названий структурний підрозділ Київміськради не порушував питання стосовно реалізації ухвалених рішення та звернення. Надалі актуальним є дослідження ролі образів бібліотек в історичній політиці органів місцевого самоврядування Української РСР та України.

Список використаних джерел та літератури

1. Герасименко Л. Межигір'я: сторінки історії. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2018. 232 с.
2. Гриценко О. А. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994 – 2014): підґрунтя, реалізація, результати. Київ : «К. І. С.», 2017. 1136 с.
3. Державний архів міста Києва (ДАК). Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 28. 90 арк.
4. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 29. 174 арк.
5. Звернення до Верховної Ради УРСР. *Хрещатик* : Газета Київської міської Ради народних депутатів. 1991. № 7. 6 берез. С. 1.
6. Звернення Київради до Верховної Ради УРСР. *Андріївський узвіз* : Ілюстрований тижневик. 1991. № 2. Квіт. С. 11.
7. Звернення Київради до Верховної Ради УРСР. *Вечірній Київ* : Незалежна газета столиці України. 1991. № 38 (14153). 25 лют. С. 1.
8. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди. Київ : Laugus-Логос-Фільм, 2018. 420 с.
9. Кузьмук О. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII–XVIII ст.: еволюція взаємовідносин. Київ : Стилос, 2006. 171 с.
10. Кузьмук О. Межигірська старовина: нариси з історії Києво-Межигірського в ім'я Преображення Господнього чоловічого монастиря в XVI–XVIII століттях. Київ : ФОП «Видавець Олег Філюк», 2014. 624 с.
11. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011 роки). Київ : Бужани, 2011. 146 с.
12. Назарко А. Т. Міське самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2015. 224 с.
13. Не тільки про себе. *Хрещатик*. 1991. № 5. 20 лют. С. 1.

14. Неформальна преса в Україні (1988–1991): Каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : Смолоскип, 2001. 144 с.
15. Радзівський В. О. Окремі проблеми відродження та збереження історичної спадщини України у аспектах культури та субкультури. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2014. Вип. 25. С. 288–296.
16. Рішення від 15.02.[19]91 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря». *Хрещатик*. 1991. № 6. 27 лют. С. 1.
17. Сікорський Г. Всі питання – актуальні. *Вечірній Київ*. 1991. № 36 (14151). 21 лют. С. 1.
18. Смольніков Ю. Б. Проблема відродження української мови та історичної пам'яті в Україні (др. пол. 80-х–поч. 90-х рр. XX ст.). Теоретичний аналіз : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2005. 19 с.
19. Сорокін А. Київські міські газети як джерело для дослідження українсько-фінських зв'язків у 1990–1991 рр. *Етнічна історія народів Європи : Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 55. С. 110–116.
20. Сорокін А. Рішення президії Київміськради XXI скликання та додатки до них як джерело з історії герба м. Києва. *Шевченківська весна – 2019: історія : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2019. С. 45–47.
21. Тарасов В. В. «Білі плями» вітчизняної історії на сторінках публіцистики 1989–1991 рр.: історіографічний та методологічний аспекти. Харків : Курсор, 2007. 146 с.
22. Шаров В. Межигірська таємниця. *Андріївський узвіз : Ілюстрований тижневик*. 1991. № 3. Квіт. С. 10.